

1 Пры выпадку Ціхан Кісялёў любіў расказаць пра які-небудзь эпізод са свайго жыцця -- часцей за ўсё з усмешкай, дасціпным гумарам. Гэта я заўважыў з першага з ім знаёмства. Праўда, тут мне пашанцавала: я сустрэўся з ім амаль што ў святочных абставінах -- перад самым Новым годам.

За дзень перад тым у маім працоўным кабінце, што быў у Доме друку, прагучаў працяглы званок:

-- Гэта Самбук. Вы б маглі прыехаць зараз да мяне?.. Дзякуй...

Хутка я быў у прасторым кабінце кіраўніка справам прэм'ера, на другім паверсе Дома ўрада.

-- Вы ўжо згубілі надзею? -- усміхнуўся Фёдар Іванавіч, паціскаючы мне руку, -- першы раз я наведваю яго яшчэ летам. -- Нам тэрмінова трэба аформіць ваш пераход да нас на работу -- калі не сёння, дык заўтра. Кісялёў неабходна падрыхтаваць даклад на з'ездзе праз месяц...

Я ведаў, што размова ідзе пра XXVIII з'езд Кампартыі Беларусі.

Назаўтра з раніцы мяне запрасілі да Старшыні Саўміна.

У глыбіні пакоя з-за шырокага стала ўзняўся і зрабіў некалькі крокаў мне насустрач кіраўнік урада. Ён быў у светлым касцюме, беласнежнай сарочцы і светлым, паліскавым узорамі галштукі, з такім жа светлым урачыстым выразам на твары. Я паціснуў працягнутую мне далонь.

-- Кісялёў, -- сказаў ён. Я крыху запнуўся, назваў сваё прозвішча і расціснуў пальцы. Аднак ён не адвускаў мяне -- адставіўшы ўбок локаць, быццам коннік, што трымае ў руках аброць, ён сціскаў маю далонь і ўважліва глядзеў мне ў твар. Я яшчэ раз паціснуў яго далонь, і тады ён расціснуў сваю, усміхнуўся:

-- Вось і пазнаёмліся.

Ціхан Якаўлевіч падышоў да вялікага стала, што стаяў збоку ўсцяж вагон, запрасіў сесці, паказаўшы рукой на вуглавое крэсла поблізу ад яго. Фёдар Іванавіч уладкаваўся крыху далей.

Уся мэбля ў кабінце прэм'ера была з чорнага паліраванага дрэва: два сталы -- адзін рабочы, другі для пасяджэнняў, цяжкія крэслы з высокімі спінкамі, вялікі гадзіннік з доўгім блішчатым маятнікам у вуглу. Пазней я чуў, што ўсё гэта засталася тут з часоў вайны ад нямецкага авіяцыйнага камандавання. Сцены кабінета былі абшты таксама цёмным дрэвам, і нідзе не было відаць ніякіх упрыгожанняў -- толькі партрэт Леніна ззаду рабочага стала, нідзе больш вялікага па памеру мне не даводзілася бачыць. Усё гэта я разгледзеў, пакуль Старшыня Саўміна разбіраўся ў паперах.

-- Мы ў адносінах да вас парушаем

парадак, -- сказаў ён, трымаючы перад сабой папку з маімі дакументамі. -- Я падпісаў загад залічыць вас на работу з трыццаці першага... Хоць звычайна мы спачатку разглядаем на прэзідыуме. Але тут такі выпадак...

Праглядаючы маю анкету, ён зазначыў: з дня нараджэння хутка круглая дата, па членству ў партыі -- таксама блізіцца юбілей, а вось па жаніцье -- ужо мінуў памятны дзень. Я глядзеў на яго шырока адкрытымі вачамі, бо сам ніколі не займаўся такімі падлікамі.

-- У вас беларуская сям'я, -- нечакана павярнуў ён да мяне. -- А дома... па-руску размаўляеце?..

-- Збіваемся па-беларуску, -- шчыра прызнаўся я.

Фёдар Іванавіч засмяяўся.

-- Збіваемся! -- падкрэслена гучна сказаў ён.

Ціхан Якаўлевіч таксама засмяяўся. Тады я

яшчэ не ведаў сапраўдную прычыну смеху.

-- Гэта вось калі Берыя нядоўга камандаваў, -- гаспадар кабінета адсунуў убок папку, -- ён завёў такі парадак: усе дзяржаўныя паперы весці на нацыянальнай мове. Памятаю, была партыйная канферэнцыя, і я аб'явіў гэты ўказ... І вось мы праводзім першае пасяджэнне. Адзін устае і зачытвае загаловак дакумента: "Аб здачы сена ўраду". Усе рассяліліся. Я пытаюся ў яго: "Нашто ўраду сена? Ніхто ж з членаў урада коней не трымае. Адзін толькі Будзённы..." А той проста няправільна пераклаў. Трэба было напісаць не "ўраду", а "дзяржаве".

Ціхан Якаўлевіч весела засмяяўся. Тут званіў тэлефон. Ён узняўся і энергічна пакрыўчыў да другога стала.

-- Дзякуй, дзякуй... -- гаварыў ён у жоўтую трубку, прыхіліўшыся спіной да драўлянай абшўкі сцяны. -- Я таксама цябе віншую... Ну тое ж было па нотах, афіцыйна, а гэта ўжо натуральнае, сваё...

Ён паклаў трубку і зноў падышоў да нас.

-- А ў Маладзечанскай вобласці -- тады яна яшчэ існавала, -- узнявіў ён размову, -- быў адзін грамадзей... Напісаў такі дакумент, што нічога не разбярэш. Мне звоняць з Масквы, кажучы: высыліце справаздачу. Я адказаў: мы ўжо адаслалі, толькі напісалі яе на роднай мове. Там перапалохаліся: "Такую, як з Маладзечна? Там жа нічога не разабраць". "Не, -- адказаў, -- мы напісалі на роднай мове, на рускай..." Бо і сапраўды, -- сагнаў ён усмешку з твару, -- руская мова для беларусаў родная. У нас дзве родныя мовы -- руская і беларуская. Ёсць такія раёны, дзе наогул не ведаюць беларускай мовы. Правільна?

-- Вы маеце на ўвазе паўднёвыя раёны? --

2

-- запытаў я.

-- Так, паўднёвыя. І ў нашым, Добрушскім раёне, напрыклад, болей карыстаюцца рускай мовай. Мы ж на мяжы з Расіяй...

На рабочым сталае зазваніў тэлефон. Але пакуль Ціхан Якаўлевіч ішоў да яго, званкі заціхлі. Ён падняў чорную трубку, націснуў клавішу:

-- Хто званіў па ўнутранаму? Ясна, -- паклаў ён трубку на месца.

-- Памятаю, быў у нас настаўнік, -- загаварыў ён зноў вясёлым тонам, вярнуўшыся на сваё крэсла, -- па прозвішчу Протчанка. Ён гаварыў пачакаць. І я ўслед за ім таксама: пачакаць. У той час якія былі настаўнікі? Самі яшчэ не вельмі пісьменныя. Так і Протчанка. Памятаю, ён хадзіў у такой вельветавай талстоўцы з кішэнямі на грудзях, дамацканых штанах. І ўмеў іграць на бутэльках: паставіць іх у рад і выбівае палачкай мелодыю. А яшчэ ён многа чаго такога ўмеў. Дык вось аднойчы на ўроку ён чытаў нам аповяданне на беларускай мове і ўсё вымаўляў: "пачакай, пачакай", "пачакаць"... Праз год ён некуды паехаў. А пасля вайны, калі я быў сакратаром Брэсцкага абкома партыі, я заўважыў яго на дэманстрацыі. Спачатку сумняваўся: можа, не ён? Запытаў у загадчыка аблана. Ён пацвердзіў: Протчанка. Пасля я яго запрасіў да сябе. Мы разгаварыліся, і я яму напамніў пра тое "пачакаць". Ну, як звычайна бывае пры ўспамінах... Ён вельмі збянтэжыўся. І тут жа расказаў, што пасля ад'езду з вёскі закончыў два інстытуты: настаўніцкі і педагагічны. Працу ў Брэсце, вядзе навуковую працу. Ну а цяпер, -- ужо некалькі будзённым тонам загаварыў Ціхан Якаўлевіч, -- ён, відаць, ужо на пенсіі... І ўсё гэта я да таго, -- кінуў ён на мяне востры позірк, -- што ў нас не было ўмоў вывучаць беларускую мову. Многія беларусы не ведаюць яе. І ў газетах нават так: надрукуюць маё выступленне і наробчыць памылак. Ды многа ў нас людзей, што прыехалі з Расіі... А тут патрабавалі: выкладаць у школах усе дысцыпліны на беларускай мове, дакументы пісаць таксама па-беларуску...

Не, нездарма кіраўнік урада з першага знаёмства загаварыў на тую ж тэму. І пытанне яго, калі ўдумацца, было не такое простае: якая мова гучыць у нас дома?

Анатоль СІЛЯНКОЎ

Даклад прэм'ера

Некалькі штрыхоў з жыцця Ціхана КІСЯЛЁВА

3

Многае ад майго адказу тады залежала, многае...

А на заканчэнне гаворкі Старшыня Саўміна сказаў каратка:

-- Пра сутнасць вашай працы расказа кіраўнік справам, -- кінуў ён галавой ўбок Фёдара Іванавіча. -- А цяпер мне трэба даклад. Ёсць ужо трыста старонак. З іх неабходна зрабіць пяцьдзесят, а затым і сорок. Вось вы разам з маім памочнікам і супрацоўнікам Дзяржплана сядзеце ў банкетнай зале і будзеце гэта рабіць.

На тым мы і разышліся.

Пасля цеснаты і шуму панельнага дома не надта настройвае на працу глядзі і шыня банкетнай залы Саўміна -- хрустальныя люстры, прыгожыя дываны і занавескі, адмыслова выкладзены паркет. І праз усю залу -- шырокі стол у акружэнні цяжкіх крэслаў. Ён амаль увесь завалены папкамі з рапартамі, што прынеслі сюды з высокіх дамоў -- міністэрстваў, камітэтаў, упраўленняў. З рапартаў мы выіскаем вяду, спрабуем выткаць узорчаты "дыван" даклада. І тут таксама рэзкі кантраст -- паміж тэкстам даклада і нашымі размовамі, а пэўна, і жыццём, рэальнасцю.

-- Госпадзі, трэба ж прыдумаць такую фармуліроўку, -- гучна гартаным голасам гаворыць заўсёды заклапочаны Іван Клішын, памочнік прэм'ера, -- лепшая пяцігодка ў гісторыі краіны па абсалютнаму прыросту прадукцыі.

-- І гэта пры тым, -- не адрываючыся ад папкі, адказвае ўдмлівы і сур'ёзны Віктар Рамашкін, загадчык вядучага ў Дзяржплане зводнага народнага гаспадарчага аддзела, -- што па большасці паказчыкаў яна самая горшая ў пасляваенны час.

-- Ды што зробіш, -- уздыхае Клішын і перапісвае фразу ў тэкст даклада. -- А як па зарплате: дадзім без параўнанняў -- была такая і такая?

-- Нельга, -- спакойна адказвае Рамашкін. -- Перавядуць у долары і супаставяць...

-- Ну тады паставім агульны фонд зарплат. Хай здагадваюцца: расла яна ці не расла. Перад кім мы павінны апраўдвацца...

Яны замаўкаюць, і ў цішыні чуваць толькі, як шапаціць папера і гучна рыпачыць ручкі. Ужо каторы дзень мы так працуем з раніцы і да позняй ночы без выхадных.

-- Ну і лагіроўшчык ты, -- паварочваецца да суседа Рамашкіна. -- Усе лічбы акругліў у большы бок. І крытыку выкрэсліваеш...

-- Хто лагіроўшчык, дык гэта ты, -- спакойна адказвае сусед. -- Заўсёды даеш прыгожую карцінку. А хто павінен паказаць рэальнае становішча?

-- Ёсць ЦСУ, іншыя ведаствы. Усміхаючыся, яны пераглядаюцца і зноў схіляюцца над паперамі.

І тут разгінваецца Рамашкін:

-- Ну не магу... Гэта ахова здароўя... Прызнаюцца, ёсць яшчэ памылкі ў дыягназе. А чаго гэта каштуе? Адзін добра знаёмы, сярдэчнага веку... Месяц праляжаў у другой клініцы. Лячылі пенань, а ў яго апендыцыт. Зрабілі аперацыю, ды ўжо было позна -- памёр...

На спачуванні каментарый няма часу. Зноў навісаем над паперамі. Перагортваю старонку і натываюся поглядам на паметку, зробленую збоку калючым размашыстым почыркам: "Беларусь 75-га паказаць больш ярка". Я ўжо ведаю: сляды фламасцера старшыні (так усё ў Саўміне завуць Кісялёва).

-- А што там за кручкі? -- гэта пытанне майго суседа.

-- Такімі кручкамі ён болей усёго мучае мяне, -- разгінваецца Клішын. -- Гаворыць, і піша на касмічных хуткасцях. Пасля дамай галаву -- што да чаго...

-- Вось тут можна выкінуць: "Як адзначаецца ў практыцы асноўных накірункаў..."

-- А ён устаіць! Ён не любіць ад сябе...

Мы без слоў разумеем, хто ён. Гэта слова быццам лунае над старонкамі, прыгінае нашы таловы і спіны яшчэ ніжэй, паскарае рытм нашых ручак. А час ад часу ён і сам заходзіць у залу.

-- Добры дзень! -- пры яго з'яўленні ў дзвярах адразу заціхаюць усе гукі ў зале, мы застываем у чаканні. Высокі і стройны, з апушчанай уніз і крыху адведзенай назад левай рукой і сагнутой у локці правай, у цёмным, як з іголаккі, касцюме, з цвёрдым пранізлівым поглядам бліскучых вачэй на прадаўгаватым бледным твары ён энергічным крокам абыходзіць стол, вітаецца з жон-

ным за руку.

І амаль адначасова з ім праз другія дзверы заходзіць з падносам у руках Каця, як яе тут завуць, загадчыца галоўнага ўрадавага буфета, прыгожая пажылая жанчына. На стол ставіцца шклянкі ў сярэбраных падшклянках -- гучна завараны чай з лімонам, побач кладзецца пачак папірос, запалкі.

-- Піце чай, закурвайце, -- прапануе старшыня, сядваючы за стол насупраць нас. -- Трэба, каб была рабочая абстаноўка. У рэдакцыі ж ходзяць у расціпленых сарочках, свабодна. Правільна? -- звяртаецца ён да свайго памочніка. -- Такія жэй працаваць...

Памочнік кладзе перад ім блакітна-шэрую папку з толькі што надрукаваным дакладам -- вынік нашай шматдзённай працы. Ён адгортвае першую старонку, дастае свой фламасцёр.

-- Пяцігодку добра пачынаць у высокім тэмпе, -- гаворыць ён, прабягаючы вачамі радкі. -- хораша, з запасам жыць. Як у сямідзесятым годзе... -- І раптам адрываецца ад папкі, паварочваецца да нас:

-- Сёння я пазваніў аднаму дырэктару завода. Чую, з некім там груба размаўляе. Пэўна, па другім тэлефоне. Я ў яго пасля пытаўся, што там за размовы? Ты ж, здаецца, чалавек выхаваны... А ён тлумачыць: дык гэта ж з паставіўшым. З Калінінградскай вобласці. Не даюць камплектуючых... Вось і нам трэба адзначыць у дакладзе пра такі момант -- выкананне плана кааперыраваных паставак. Мы самі нікому не павінны. Толькі Расіі. Але таму што паставілі ўзбекам пяцьсот трактароў звыш плана...

Старшыня расціпльвае пінжак, камізэльку, адкідаецца на спінку крэсла. Глыбока уздыхнуўшы, выгінаючы ўперад грудзі, з задавальненнем пацягваецца ўсім корпусам -- відаць, адчувае палёгу пасля нейкай напружанай працы. Задавальненне, прыхаваная вяселасць гуляюць і на яго белым твары. Па яго настрою можна здагадацца: нешта цікавае ён раскажа яшчэ...

-- Або вось узяць цацкі. Дробязь, здаецца. А каштуюць дорага, -- зноў усчынае ён гаворку. -- Прычым жывуць яны нядоўга. Па

4

свайму ўнуку ведаю. Раніцай купяць яму, да вечара паламае. А іх маглі б рабіць на саюзных прадпрыемствах. Размова, нам добра вядома, ідзе пра тым, што не падпарадкоўваюцца мясцовым уладам. Толькі сказаць пра гэта ў дакладзе трэба далікатна, не навязваючы свой погляд. -- Так вось далікатна, вобразна, не сухім пералікам праблем, а на канкрэтных жыццёвых прыкладах падказвае прэм'ер і нам тэмы для далейшай працы.

-- Многа гаворым пра якасць, -- між тым працягвае ён. -- А нядоўга былі мы на заводзе халадзільнікаў разам з адным высокім госцем з Масквы. Дык што нам расказалі? Амаль кожны другі халадзільнік здымаецца. Я пытаюся: чаму так? Яны мне нешта тлумачылі, я так і не зразумеў. Гэта ж столькі браку! А калі палічыць увогуле: сотні тысяч халадзільнікаў і дзесяткі тысяч забракаваных. Тое ж робіцца з тэлевізарамі, абуткам. Падлічым: у колькіх пакупнікоў будзе сапсаваны настрой?..

Па-новаму варта было б паглядзець і на адпачынак. Многія заўважаюць: у пятніцу рабочыя працуюць лепей, чым у панядзелак. А чаму? Цягнуць у выхадныя, пасля галавы баліць. Адсюль зніжэнне прадукцыйнасці працы... Але пра гэта не трэба пісаць напраму. Скажучы: і праз адпачынак давяць на нас...

Слухаючы старшыню, мой сусед узяў пачак папірос, закурый, перадаў пачак другому суседу. Кісялёў уважліва сачыў за імі.

-- Вам цяпер добра, -- усміхнуўся ён. -- Курыва хапае. А я ў дзяцінстве мох выдзіраў у хатах, сухое лісце круціў, як у цыгарак. А то сусед даваў. Зацягнуўся адзін раз -- галава кругам пойдзе. Пасля паехаў вучыцца, там таксама курый. Стаў працаваць, хацеў кінуць. Але пачалася вайна, вырашыў: буду курый да перамогі. І вось вайна скончылася, мяне накіравалі ў партшколу. Там давалі такія добрыя цыгарэты. Усе кураць і хваляцца адзін перад адным. Як кінуць? Адклаў на пасля. І вось закончыў вучобу ў Маскве, накіравалі ў Брэст. Тут ужо я і кінуў курый. Затым узяў ў ЦК партыі. А тут мы сядзім дапазна ў сваіх кабінетах. Тады былі моднымі начныя "бденія"... Зноў пачаў курый. Але калі стаў Старшыней Саўміна, кінуў. Вось ужо гадоў пяць не куру...

(Працяг будзе)